

INSCRIȚII ȘI CARTUȘURI PE VASE
FARMACEUTICE ORĂDENE
DE LA CUMPĂNA SECOLELOR XIX-XX.

Alexandru Pop

Fără îndoială, cumpărătorul sau bolnavul care intra în oficina unei vechi și respectabile farmacii era impresionat de interiorul acesteia, încercând un amestec misterios de respect, speranță și, nu în ultimul rând, de o anumită emoție artistică, poate ceva asemănător sentimentului provocat de intrarea într-un spațiu sacru.

Alături de arhitectura interiorului și de mobilierul farmaciei, vasele și borcanele farmaceutice care se aflau de regulă în oficina farmaciei, pe polițe libere sau în dulapuri, în folosință curentă dar și expuse decorativ, pot constitui în sine obiecte interesante pentru cercetători, cu trimiteri privind întrepătrunderea dintre industrie și artă, adică spre ceea ce astăzi intră în sfera de design industrial.

Să nu uităm că mulți farmaciști înstăriți își comandau special vasele din officină și laborator, purtând embleme și cartușuri distinctive, specifice. Cei mai bogați comandau chiar proiecte pentru clădirea și decorația interioară a farmaciei, inclusiv mobilierul încăperilor, până la emblema de pe vase sau la reclama farmaciei. Este cazul renumitului farmacist arădean Földes Kelemen, care a comandat arhitectului arădean Emil Tabacovici, în anul 1899, un impunător edificiu P+2, rămas până astăzi, având farmacia la parter. Edificiul, decorația interioară, mobilierul farmaciei, până la cartușurile vaselor farmaceutice și reclama farmaciei au fost realizate în stil secesion¹. Se pare

că și la Oradea se găsesc câteva asemenea exemple, cercetările fiind în curs.

Lucrarea de față are drept scop semnalarea câtorva tipuri de cartușuri-ecusoane de pe vasele farmaceutice aparținând odinioară unor farmacii orădene. Este vorba de vase de porțelan, sticlă și lemn pentru păstrarea medicamentelor și substanțelor (prafuri, unguente, lichide) utilizate curent în vechile farmacii, astăzi constituind doar piese decorative sau de colecție (eventual fiind folosite cu destinația schimbată în puținele laboratoare de farmacie pentru păstrarea unor preparate sau reactivi)

Ca timp, piesele aparțin sfârșitului de secol XIX și începutului de secol XX, reprezentând perioada finală de fabricare a unor astfel de vase inscripționate sau cu cartușuri-ecusoane, întrucât din a doua jumătate a secolului XX, farmaciile au renunțat la acestea, adaptându-se noilor condiții oferite de o extraordinară dezvoltare și diversificare a industriei chimico-farmaceutice.

Interdependența unor aspecte și caracteristici legate de aceste vase (fabricantul, perioada, materiale, tehnologii, stil, forme, specificitatea emblemelor fabricantului sau a beneficiarului ș.a) constituie un complex de probleme a căror rezolvare ține concomitent de analiza detaliată a obiectului în cauză, luat însă în unitatea lui.

Din păcate, în bibliografia consultată nu am găsit referiri directe privind cartușurile-ecusoane de pe vasele farmaceutice caracteristice perioadei de sfârșit de secol XIX și început de secol XX, ceea ce conferă un caracter oarecum singular semnalărilor noastre. Acest fapt impune pentru viitor o cercetare aprofundată și de durată, evident în măsura în care subiectul poate stârni interes.

Limitându-ne la scopul nostru, impresia artistică lăsată de cartușurile-ecusoane de pe vasele farmaceutice confirmă extinderea artelor decorative și în acest domeniu.

Bidimensionalitatea simetrică, ornamentul auster dar rafinat, culorile puține dar îndrăzneț combinate indică elemente

caracteristice unor stiluri artistice în vogă în secolul XIX și la începutul secolului XX.

În sfârșit, indicii importante privind perioada de fabricare sunt date de inscripțiile vizând conținutul vasului, în cazul nostru cartușul și inscripțiile de pe vasele de porțelan și sticlă fiind “arse” (tratate termic separat sau odată cu cartușul și

Foto 1 Vase farmaceutice din porțelan cu ornament stil Empire (farmacia Adonia – Oradea).

ornamentul respectiv).

În Foto 1 câmpul alb al vasului cilindric de porțelan constituie fundalul unui ornament stil Empire, sobru dar majestuos, constând din două cununi de laur în partea superioară a vasului, distanțate de un mic dreptunghi cu bazele mici orientate în direcția sus-jos, din acest dreptunghi pornind trei linii paralele echidistante (cea din mijloc fiind mai scurtă) spre cununile de laur.

Cununile sunt străbătute, până spre partea inferioară a vasului, de trei linii verticale, fiecare linie fiind terminată în partea de jos într-un mic dreptunghi oblong, amintind de un cordon de perdea. Partea de sus a verticalelor se termină cu trei butoni circulari dispuși în triunghiuri cu vârful în sus, întregul ansamblu încercând parcă o trecere spre stilul secesion austriac (geometric).

Culoarea întregului ornament este maro-vișinie. Inscripția, aflată în acest cadru deschis în partea inferioară este cu majuscule negre tip bloc.

Dintre preparatele inscripționate pe vase, SYR. ALTHAEAE și SYR. AMYGDALIN se regăsesc în farmacopeele din a doua jumătate a secolului XIX² dar nu figurează în cele de la începutul secolului XX³. Dimpotrivă, ADEPS.LANAE (lanolină) figurează numai pe la începutul secolului XX.

Ornamentul amintit s-a utilizat și în cazul sticlelor farmaceutice, fundalul alb, fără cartuș, având forma de nișă boltită (dreptunghi terminat în partea superioară de un segment de cerc).

Deși stilul Empire era în vogă la începutul sec. XIX, judecând după vasele de porțelan și sticlă, se pare că pătrunderea lui în decorația vaselor farmaceutice din Europa Centrală și de Est s-a făcut abia în a doua jumătate a secolului.

Asupra fabricantului acestor vase de porțelan cu emblema descrisă, ne putem pronunța cu precizie și anume este vorba de firma vieneză Hermann Steinbuch în al cărei catalog de produse din anul 1923 figurează această emblemă⁴. Mai puțin precis, putem stabili însă perioada în care s-au executat vasele; ar fi vorba de primele două decenii ale sec. XX, poate chiar ceva mai devreme, având în vedere pregnanța stilului Empire din

Foto 2 Patru sticle farmaceutice brune pentru uleiuri volatile cu cartuș ornamentat în stil Secession și două borcane farmaceutice din sticlă transparentă incoloră cu cartuș clasicizant (Farmacia Cristiana-Oradea).

emblemă.

Un cartuș ornamentat interior (cu etichetă “arsă”), de un rafinament aparte este cel din Foto 2. S-a găsit numai pe sticle brune, transparente. Cartușul în formă de nișă boltită constă dintr-un chenar geometric, linii în trei culori – alb/negru/auriu dinspre exterior – fondul (câmpul interior) fiind de un galben-pal fin, ce pune în evidență ornamentul interior.

Surprinzător, acesta din urmă are o dispunere asemănătoare celui din Foto 1, dar lăsând o puternică impresie de secesion austriac.

Stilul Seccesion târziu din Austria-Germania era de inspirație geometrică, având predilecție pentru pătrat, dreptunghi și cerc (uneori cu înțeles simbolic), depărtându-se ca ripostă de esența stilului Art-Nouveau caracterizat de linii ondulatorii, asimetrice și motive florale.

Locul cununii de laur din Foto 1 este luat de un disc tricolor cu coroane circulare (ca o țintă de tir), dinspre exterior negru/auriu/albastru-azur. Între discuri se arcuiește o punte aurită cu borduri negre. Epatantă este însă metamorfoza celor trei cordoane în trei tulpini de papirus stilizate (de culoare neagră), prin înlocuirea dreptunghiurilor cu ampenajul papirusului (realizate din linii curbe).

Inscripția cu majuscule negre tip bloc câștigă în eleganță pe fondul galben-pal: OL. JECORIS ASELL.; BALS.COPAIV. MIXT.; OL. TERE. RECT. se găsesc în farmacopeele din a doua jumătate a sec. XIX² și vor mai figura și la începutul sec. XX³ dar SYR. HYPOPHOSPH. COMP., ca preparat mai nou, figura numai la începutul secolului XX³.

În sfârșit, în Foto 2 se mai remarcă două borcane de sticlă incoloră cu cartușuri clasicizante de formă dreptunghiulară de culoare maro închis, respectiv portocalie, pe un fond alb în formă de nișă boltită. Cartușul constă într-un chenar dreptunghiular trasat subțire în interiorul căruia se află unul mai lat, iar inscripția cu litere negre tip bloc figurează într-un pătrat trasat cu linie subțire.

Simplitatea clasică, fără nici un ornament inspiră privitorului o austeritate pură nelipsită însă de o anumită distincție manifestă la piesa luată individual, dar poate mai puțin la ansamblul înșirat pe o poliță.

Inscripțiile KAL. SULPHUR PULV. și respectiv NAPHTOL indică perioada de început de secol XX întrucât ambele substanțe figurează în Farmacopea Română ed. a IV-

Foto 3 Vase farmaceutice din porțelan și sticlă cu cartuș stil Secession austriac geometric (Farmacia Delia-Oradea).

a (1926), pe când NAPHTOL-ul nu figurează în manualul farmaceutic german din 1873².

Într-adevăr, acest tip de cartuș figurează în același catalog al firmei Hermann Steinbuch din 1923⁵.

Din aceeași familie de cartușuri în formă de nișă boltită cu ornament interior în stil Secession geometric sunt vasele de porțelan alb din Foto 3. Ornamentul (mai puțin cercul) ar putea încadra, la fel de bine, ferestrele unei fațade Secession de la cumpăna secolelor XIX-XX. El constă din patru pătrate (două sus, mai mici, la colțurile cartușului și două jos, mai mari și mai apropiate între ele) de culoare vișinie închis, cu câte o diagonală albă. Între pătratele de sus, un arc de boltă stilizat, cu miez portocaliu, pare că suspendă la capete câte două triunghiuri (o "inovație" în stil) de culoare verde-închis cu vârful în jos, de la care coboară un fascicol de trei raze verzui, aproape paralele, aidoma canelurilor unei coloane dorice, având

ca soclu cele două pătrate inferioare. Sub cele două pătrate de sus, câte două mici dreptunghiuri oblonge portocalii, apoi unul alb în relief, în exteriorul triunghiurilor verzi, sugerează ciucurii unei perdele.

Un cerc mare de culoare neagră, cu foarte discrete puncte albe în relief, exterioare cercului, aproape invizibile pe fondul vernil-pal, încadrează inscripția cu majuscule negre tip bloc, circumferința cercului ocupând aproape întreg cartușul, fiind întretăiată lateral de fasciculele verzi amintite. Un mic cerc verde-închis, punctiform este plasat sub arcul de boltă, deasupra circumferinței cercului mare.

În Foto 3 se mai remarcă un borcan de sticlă transparentă, incoloră purtând același cartuș-lemă precum și un vas de porțelan, fără inscripție, ceea ce înseamnă că, la cererea beneficiarului, se livrau și vase neinscripționate, având numai cartușul-lemă.

Toate vasele farmaceutice purtând acest cartuș-lemă au fost fabricate, foarte posibil, de aceeași firmă vieneză, Hermann Steinbuch, existând însă unele mici diferențe față de poza din catalog⁶.

Preparatele inscripționate UNG. AROMAT.; RAD. SALEP. PLV.; BUTYR CACAO; SIR. RHEI. sunt consemnate în farmacopeele

Foto 4 Vase farmaceutice între care un vas de porțelan cu cartuș auriu oval (colecție particulară).

amintite de la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX, mai puțin RAD. SALEP. PLV. la care se pare că s-a renunțat la

începutul secolului XX.

Un cartuș simplu și elegant constând dintr-un oval auriu vertical, pe fondul alb al vasului de porțelan (Foto 4), având în interior inscripția cu majuscule negre tip roman constituie un alt ecuson remarcabil pe vasele vechilor farmacii orădene. Sub cartuș se află o mică și discretă vinieta neagră subliniind inscripția din cartuș, OXYMEL SCILLAE, denumire ce figurează în ambele farmacopei citate anterior.

Foto 5 Set de sticle și borcane farmaceutice de culoare galben-transparent, cu cartuș stil Art-Nouveau (colecție particulară).

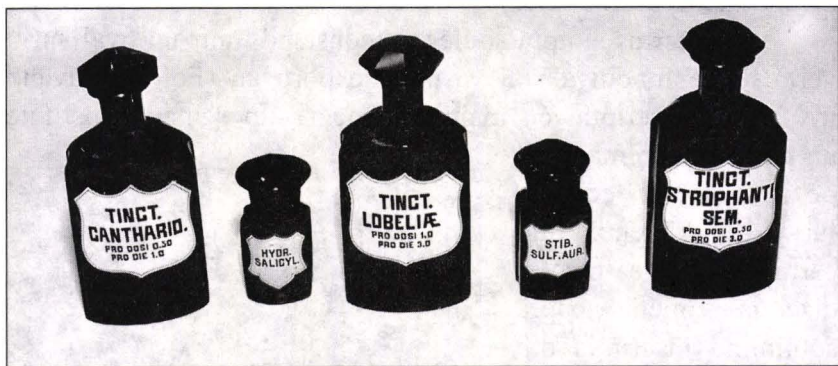
Un set interesant de sticle galben-transparent este cel din Foto 5 având cartușul format din două linii ondulatorii de grosimi variabile, de culoare neagră, amintind de o interferență de unde aflate în mișcare.

Știm că liniile asimetric-ondulatorii constituie un motiv esențial al stilului Art-Nouveau clasic în opoziție cu Seccesionul austriac de factură geometrică prezentat până acum, ceea ce nu le exclude însă de la sincronie.

Pe fondul alb al câmpului din cartuș, inscripțiile cu majuscule negre tip bloc, OL. CERAE; SEM. CYNAE. COND; NATR. NITRIC; OL. ROSMARIN; se găsesc în toate farmacopeele sfârșitului de secol XIX dar primele două nu vor mai figura în Farmacopea Română din 1926, ceea ce face să situăm acest set de sticle, probabil de proveniență apuseană, la cumpăna secolelor XIX-XX.

Un alt set interesant de sticle, de un albastru-cobalt intens, este cel din Foto 6, după aspect, foarte probabil de proveniență vieneză, de pe la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Foto 6 Set de sticle și borcane farmaceutice de culoare albastru-cobalt cu cartuș în formă de scut-blazon (Farmacia Cristiana-Oradea).

Față de cartușurile-ecusoane de până acum, acestea au formă de scut cu două concavități în partea superioară (chef) și cu vârf în partea inferioară (pointe). Conturul cartușului este dublat interior de o linie albastră, contrastând pe câmpul alb al ecusonului, dar în armonie cu fondul albastru al sticlei.

Cele trei tipuri de ecusoane cu chenar dublat se regăsesc și în ofertele firmei Hermann Steinbuch din Viena⁷.

Inscripțiile sunt cu majuscule negre tip bloc, în cazul sticlelor mari fiind mai îngroșate și cu racorduri micșorate. Toate cele cinci denumiri, TINCT. CANTHARID; TINCT. LOBAELIAE; STIB. SULF. AUR.; TINCT. STROPHANTI SEM.; HYDR. SALICYL. figurează în Farmacopea Română ed. IV-a (1926) dar în "Handbuch..." (1873) numai primele trei.

Trebuie să menționăm că acest model de cartuș-ecuson, relativ simplu, dar emblematic, în formă de scut, va fi preluat cu mici modificări sau variante de "heraldică" farmaceutică pentru etichetarea sticlelor și borcanelor din officină sau laborator, utilizând pentru aplicare vopsele pe bază de lianți peliculogeni (nitroceluloză, lacuri și rășini naturale ș.a.) Farmacopea Română (1926) prevedea ca substanțele netoxice să aibă eticheta cu litere negre pe fond alb, stupefiantele (separanda) etichete cu litere

roșii pe fond alb iar substanțele toxice (venena) etichetă cu litere albe pe fond negru. Această prevedere se mai regăsea și în Farmacopea Română ed. VI-a (1948)⁸.

U l t i m a categorie de vase farmaceutice, pe care le semnalăm, sunt câteva vase de lemn, cilindrice cu capace de lemn, fabricate la strung (Foto 7). Deși se pare că în istoria farmaciei vasele de lemn au fost utilizate printre primele, ca vase de păstrare a substanțelor medicamentoase solide, ele au continuat să fie fabricate și utilizate și la începutul secolului XX. Cele din secolele trecute erau vopsite și bogat ornamentate, cartușurile și inscripțiile lor fiind indicii în stabilirea perioadei și ariei de folosință.

Mai puțin ornamentate, vasele farmaceutice din lemn de la cumpăna secolelor XIX-XX au inscripția aplicată direct pe corpul cilindric, de regulă, cu majuscule negre de tip roman, tot vasul păstrând culoarea natur, fiind acoperit cu lac incolor din rășini naturale. De exemplu, toate preparatele inscripționate pe vasele din Foto 7 figurau în "Hanbuch..." (1873) dar numai ALOE; RHIZOM. CALAMI; PULV. GUMMOS în Farmacopea Română ed. IV-a (1926).

Prezentarea tipurilor de cartușuri-ecusoane de pe vechi vase farmaceutice orădene, departe de a fi exhaustivă chiar pentru perioada de referință, nu dezvăluie decât un aspect

Foto 7. Set de vase farmaceutice din lemn (colecție particulară).

particular al multitudinii fațetelor legate de istoria farmaciei orădene. Nu trebuie să uităm că în această perioadă Oradea a fost primul sau printre primele orașe din provincie cu cel mai mare număr de farmacii, chiar dacă în privința numărului de locuitori alte orașe erau mai importante⁹.

Acest fapt ne obligă de a reveni cu o mai veche sugestie privind înființarea unei expoziții permanente sau chiar al unui muzeu de istoria farmaciei.

Note

¹ Gheorghe Lanevschi: “*Arhitectura arădeană la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX în contextul european al anului 1900*”, în “*Studii și comunicări*” VI (1997) – Museum Arad, pag. 136.

² Dr. L. Waldenburg, dr. Carl Eduard Simon: “*Handbuch der Allgemeinen und Speciellen Arzneiverordnungs – Lehre*”, Berlin, 1873 Verlag Von August Hirschwald.

³ *** *Farmacopea Română*, ed. IV –a, București, 1926.

⁴ *** *Illustrierter Haupt – Preiskatalog von Hermann Steinbuch*, vormals F.A. Wolff und Söhne, Wien, 1923, Tafel II, Dekor 110.

⁵ Idem, Tafel II, Dekor 109.

⁶ Ibidem, Tafel I, Dekor 107. Este vorba de diferențe minore privind culoarea unor detalii geometrice.

⁷ Ibidem, pag. 8, ecusoanele XIV, XVII și XVIII.

⁸ *** *Farmacopea Română*, ed. VI –a, București, 1948, pag. XXI.

⁹ Alexandru Pop: “*Farmacii publice orădene în perioada 1880-1919*”, în CRISIA XXVI –XXVII, Oradea, 1997, pag. 134

INSCRIPTIONS ET CARTOUCHES SUR LES POTS DE
PHARMACIE D'ORADEA À LA FIN DU XIXE SIECLE
ET AU DEBUT DU XXE SÈICLE.
(Résumé)

Avant la première conflagration mondiale, Oradea avait l'un des plus forts réseaux des pharmacies publiques du pays. En dépit des pertes provoquées par les deux guerres mondiales et l'étatisation communiste de 1949, on trouve encore dans quelques vieilles pharmacies es collections particulières des pièces intéressantes de pots de pharmacie, ayant environ cent ans, notamment de provenance viennoise, aux cartouches ornés style Sécession.